

2018/2
Volume: IX
Number: 20
ISSN 2146-4901

2018
2

2018/2
Cilt: IX
Sayı: 20
ISSN 2146-4901

ŞIRNAK UNIVERSITY
JOURNAL OF DIVINITY
FACULTY

ŞIRNAK ÜNİVERSİTESİ
İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

ŞIRNAK ÜNİVERSİTESİ
İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
DERGİSİ

ŞIRNAK ÜNİVERSİTESİ İLAHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ
ŞIRNAK UNIVERSITY JOURNAL OF DIVINITY FACULTY
2018/2 Cilt/Volume: IX Sayı/Number: 20
ISSN 2146-4901

Bu dergi **EBSCO Host: Academic Search Ultimate** veritabanında tam metin olarak,
Ayrıca **TÜBİTAK-ULAKBİM** Sosyal ve Beşeri Bilimler veritabanı, **ASOS, İSAM** ve **SOBIAD** Sosyal Bilimler Atf Dizini
tarafından taranmaktadır.

Sahibi/Owner

Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi adına Prof. Dr. Abdülaziz HATİP

Yazı İşleri Müdürü/Editor in Chief

Doç. Dr. Hüseyin GÜNEŞ

Editör/Editor

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet GÜL

Editör Yard./Co-Editors

Dr. Öğr. Üyesi A. Yasin TOMAKİN, Arş. Gör. Mustafa YILDIZ, Arş. Gör. İsmet TUNÇ

Yayın Kurulu/Editorial Board

Doç. Dr. Hüseyin GÜNEŞ

Doç. Dr. İbrahim BAZ

Dr. Öğr. Üyesi Abdurrahim AYĞAN

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet GÜL

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet ÖZDEMİR

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Yasin TOMAKİN

Dr. Öğr. Üyesi Emin CENGİZ

Dr. Öğr. Üyesi Fatih KARATAŞ

Dr. Öğr. Üyesi Fevzi RENÇBER

Dr. Öğr. Üyesi M. Muhdi GÜNDÜZ

Dr. Öğr. Üyesi M. Şükrü ÖZKAN

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet BAĞIŞ

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Sait UZUNDAĞ

Dr. Öğr. Üyesi Nurullah AGİTOĞLU

Dr. Öğr. Üyesi Yaşar ACAT

Arş. Gör. İsmet TUNÇ

Arş. Gör. Mustafa YILDIZ

Arş. Gör. Talip DEMİR

Öğr. Gör. Şehmus ÜLKER

Redaksiyon / Redaction

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Yasin TOMAKİN

Baskı/Publication

Grafik Tasarım: DÜZEY AJANS 0212 417 92 92

Baskı

İLBEY MATBAA

Basım Tarihi / Publishing Date

Ağustos 2018 / August 2018

Yönetim Yeri/Administration Place

Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Mehmet Emin Acar Yerleşkesi, 73000 Merkez/Şırnak

Tel:+90 486 518 70 75 Faks: +90 486 518 70 76

e-mail: suifdergi@gmail.com

Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi hakemli bir dergi olup yılda üç sayı olarak yayımlanır. Yayın dili Türkçedir. Dergide yayımlanan yazıların sorumluluğu yazarlarına aittir. Yayımlanan yazıların bütün yayın hakları yayıncı kuruluşa ait olup, izinsiz olarak kısmen veya tamamen basılamaz, çoğaltılamaz ve elektronik ortama aktarılamaz.

Öz

Din ve beden arasındaki ilişkiye yönelik çalışmalar, yakın geçmişe kadar ihmal edilmiştir. Tarihsel süreçte dinlerin bedene yönelik teolojik argümanları ve kontrol çabaları, bedenin gizemli ve kutsal bir bütünlük olarak dokunulmaz addedilmesini beraberinde getirmiştir. Bu kutsal beden imgesi, anatomik çalışmaların yapılmasını engelleyerek tıbbın gelişimini sekteye uğratmıştır. Ancak 14. yüzyılda Batı'da sistematik olarak yapılmaya başlanan ve Rönesans'la birlikte yaygınlaşan otopsi ve diseksiyonlar sayesinde bu tabu yıkılmıştır. Bu durum, bir yandan bedenin yapısı ile ilgili anlatılagelen dinî söylemlerin bilimsel açıdan yanlışlığını ortaya koyarken diğer yandan seküler bir beden algısının yayılmasına zemin hazırlamıştır. Kutsallığından koparılan beden, tıbbın müdahale alanına intikal ederken zihniyet kalıplarının da sekülerleşmesini hızlandırmıştır. İlk olarak Batı'da yaşanan bu dönüşüm, zamanla tıbbın yakaladığı başarıların göz ardı edilemeyecek boyutlara ulaşmasıyla birlikte, geç de olsa, diğer toplumlara da sirayet etmiştir.

Anahtar kelimeler: Beden, kutsal, din, tıp, sekülerleşme, medikal din sosyolojisi

The Body Perception that Changed from Sacred to Secular

Abstract

Studies regarding relations between religion and body have been neglected until recently. In the historical process, theological arguments and control efforts of religions towards the body have accompanied it to be regarded as untouchable in a mysterious and sacred unity. This sacred body image has interrupted the development of medicine by preventing anatomical studies; however this taboo has been destroyed by means of autopsies and the dissections begun to be done systematically in the West in 14th century and spread with the Renaissance. As this situation, on one hand propounded scientifically fallacy of the religious discourses about the structure of the body, on the other hand, it provided spreading of a secular body perception. The body cut off from its sacred ties became an object of the field of medical intervention, thus has accelerated the secularization of patterns of mentality. Even if it is late, this transformation, which first experienced in the West, has spread to other societies with the achievement of medical successes that cannot be ignored over time

Keywords: Body, sacred, religion, medicine, secularization, medical sociology of religion

Makale gönderim tarihi: 16.05.2018, kabul tarihi: 25.07.2018.

* Bu metin, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde hazırlamakta olduğumuz "Sağlık Çalışanları ve Sekülerleşme (Çukurova Üniversitesi Tıp Fakültesi Balçalı Hastanesi Örneği) adlı doktora tezinden üretilmiştir.

** Arş. Gör., Şırnak Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Din Sosyolojisi A. B. D.
ORCID: 0000-0003-0030-948
talipdemir83@gmail.com

Atf: Demir, Talip. "Kutsaldan Sekülere Değişen Beden Algısı". *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/2 (Ağustos 2018): 311-325.

Giriş

Geçmişte farklı şekillerde algılanmış olsa da son birkaç asırdan beri insanın biyolojik, psikolojik ve sosyal yönleri olan karmaşık bir varlık olduğu genel kabul görmektedir. İnsanın biyolojik yönünü temsil eden beden ise, insana sonlu bir varlık olduğunu hatırlatan ve insanın etten kemikten müteşekkil maddi boyutunu ifade eden bir unsurdur. Ancak insan bedeni, her ne kadar maddi bir yapıya sahipse de özellikle modernleşme süreciyle birlikte sosyal ve psikolojik zeminde de tartışılmaya başlanmıştır. Bedenin bu çok boyutlu içeriği, sosyal bilimlere zengin bir araştırma alanı açmış ve sosyoloji biliminin bir alt disiplini olarak beden sosyolojisinin teşekkülüne imkân sağlamıştır.

Beden sosyolojisinin en temel araştırma konusu; bedene yüklenen toplumsal anlamlar, bedenin sosyal ilişkilerde üstlendiği fonksiyonlar ve bireyler arası ilişkilerin şekillenmesinde yarattığı etkilerdir. Zira bireylerin sosyal ilişkilerinde bedenin biçiminin (uzun ya da kısa boylu olmanın, kilolu ya da zayıf olmanın, yüz şeklinin vb.) önemli oranda belirleyiciliğe sahip olduğu söylenebilir. İnsanlık tarihinin en eski iletişim araçlarından biri olan beden, kendi dışındaki sosyal çevreyi etkilediği gibi o çevrenin değişen şartlarından da etkilenmektedir. Duygu ve düşüncelerin dışa vurumunda kilit bir öneme sahip olan beden, insanların birbirleri hakkında kanaat sahibi olmalarında ve tavır takınmalarında, hatta yekdiğeri ve topyekûn hayatın anlamı hakkında tanımlamalar yapmalarında son derece etkili olmaktadır. Dahası bedenin kendine has bir “dilin” olduğunu, yüz ifadelerinin değişiminden bedenin duruşuna kadar bireyler arası iletişimin etkinliğini ve yönünü belirleyen en önemli unsurlardan biri olduğunu söylemek mümkündür.¹

Öte yandan insan yaşamının en eski ve etkili kurumlarından biri olan din, öteden beri bireylerin sosyal hayatında ve onun içeriğinin anlamlandırılmasında

1 Ejder Okumuş, “Marifetname’de Beden”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 8, sy. 1 (2008): 15.

belirleyici olmuştur. Dinin bu baskın konumu, insanın maddi yönünü ifade eden bedeninin de bir anlam çerçevesine yerleştirilmesine neden olmuştur. Öyle ki aslında son derece maddi olan insan vücudu, dinî bir varoluş zincirinin halkası olarak sunulmuş ve bu sayede kutsal bir içeriğe kavuşturulmuştur. Bu kutsallaştırma işlemi, doğası itibarıyla seküler olan bir konunun dinin şemsiye altına çekilerek dinî söylemin toplumsal tahakkümünün perçinlenmesine yönelik bir çabayı gözler önüne sermektedir. Ancak özellikle anatomi sahasındaki atılımlarla birlikte gelişen seküler beden tasavvuru, hem sınırlarını dinin çizdiği kutsal beden algısından bir kopuşu hem de dinî söylemin referans çerçevesinin makuliyetinde bir azalmayı beraberinde getirmiştir. Kuşkusuz böylesi köklü bir dönüşüm, yalnızca tıp sahasındaki gelişmeler sayesinde vuku bulmamıştır. Bu nedenle çalışmamızda bu iki unsur arasında katı bir neden sonuç ilişkisinin değil de Weber'in "seçici yakınlaşma" olarak adlandırdığı bir durum olabileceği savunulmuştur. Bu durum, süreç içerisinde tıbbın beden üzerindeki yetkisinin ve kontrolünün giderek artmasına neden olmuştur. Dolayısıyla gelinen noktada insanoğlu, geçmişte olduğu gibi bugün de kendi bedeni üzerinde söz sahibi olamamıştır. Nitekim yaşanan dönüşüm, bedene yönelik kontrol gücünün dinî otoritelerden seküler tıp otoritesine geçmesinden öteye gidememiştir.

Konuyla ilgili alanyazına bakıldığında özelde din ile beden, genelde ise din ile sağlık arasında ve aynı şekilde din sosyolojisi ve sağlık sosyolojisi arasında önemli, ancak çoğu zaman ihmal edilen ilişkilerin ve karşılıklı bağlantıların söz konusu olduğu² ifade edilmiştir. "Medikal din sosyolojisi" olarak adlandırdığımız³ bu alanla ilgili yeterli çalışmanın yapılmadığı anlaşılmaktadır. Bu nedenle bedenle ilgili yapılan sosyolojik çalışmalarda konunun dinî boyutunun yeterince ele alınmadığı görülmektedir. Buradan hareketle çalışmamızda, bedene yönelik dinî tasavvurların ya da söylemlerin ne tür bir dönüşüm süreci geçirdiği ve bu sürecin tıbbî çalışmalarla olan bağlantısı ele alınacaktır.

Bedene Yönelik Bakış Açısının Dönüşümü

Din ve beden ilişkisi üzerine yapılan bilimsel çalışmalarda, dinî pratikler de dâhil olmak üzere kültürel uygulamaların bedenler aracılığıyla yerine getirildiği ifade edilmiştir. Bedene dair yorumlar ise dinsel geleneklere, kültürlere ve toplumlara göre değişkenlik göstermektedir. Örneğin Hristiyanlık'ta İsa Mesih'in bedeni merkezi bir öneme sahiptir. Bir varlık olarak insanın, İncil geleneğinin de etkisiyle, Tanrı'nın ete kemiğe bürünmüş bir görüntüsü olduğu kabul edilmiştir. Ancak Hristiyanlık tarihi boyunca insan bedeni, ilahî olmayan özelliklerinden dolayı

2 Bryan Turner, *The Body & Society: Explorations in Social Theory* (London: Sage Publications, 2008), 74.

3 Talip Demir, "Medikal Din Sosyolojisi: Temel Konular ve Çalışma Alanları". *Uluslararası Din Sosyolojisi Sempozyumu Bildiri Özetleri* içinde, ed. M. A. Kirman, M. Sarmış ve V. Ertit (Aksaray: Muhafazakâr Düşünce Dergisi, 2018), 52-53.

Hristiyan Kiliseleri için teolojik bir problem oluşturmuştur. İnsan ruhu, ruhaniyet kavramı sayesinde sınırsız bir dinsel potansiyele sahipken bedenın etten-kemikten müteşekkil çürüyen bir madde oluşu⁴, bedene dair teolojik bir söylemin oluşturulmasını zorunlu kılmıştır.

Tarihsel süreçte dinler, inananların bireysel bedenleri üzerinde kendi ideallerini somutlaştırmanın bir yolu olarak denetim kurmaya çalışmış ve bu imtiyazı kaybetmemeye, hatta başkasıyla paylaşmamaya azamî gayret sarf etmişlerdir. Bu tür bir denetim arzusu, belli bir dine inanan insanın kendi bedenini algılama biçiminin manipüle edilerek kutsal bir forma büründürülmesine yol açmıştır. Dinler, kendi varlıklarını etkili bir şekilde hissettirebilmek amacıyla bedenın bütün kodlarına ve eylemlerine nüfuz etmek istemiştir. Dahası bedenın kendi istekleri ile genellikle bir metin aracılığıyla ifade edilen dinsel buyrukların kutsal argümanları arasındaki olası ihtilaflar ise birer “günah” olarak etiketlenerek beden üzerindeki denetim pekiştirilmiştir.⁵ Bu nedenle dinlerin beden üzerinde tahakküm kurup ona nüfuz etme gayretleri, dinî söylemin beden hakkındaki yorumlarının kutsal bir çerçeveye oturtulmasını beraberinde getirmiştir.

Bedenın kutsal bir anlam çerçevesine oturtulmasının en bariz örneğini Orta Çağ Hristiyan toplumlarında görmek mümkündür. Bu anlayışa göre, sıkıntılarını paylaşmak amacıyla Mesih'e yaklaşmayı amaçlayan herkes için beden, hem en büyük engel ve ‘düşman’, hem de Kurtarıcı'nın yanında olmanın bir yolu olarak gösterilmiştir. Kurtuluşa ermek için alt edilmesi gereken beden, kendini kurban etmenin ana eksenini oluşturan bir konuma yerleştirilmiştir. Bu anlamda bedene eziyet edip onu cezalandırma şeklinde beliren çileci anlayış, bedenın saygıyı hak etmediği ve bir çeşit ‘sefaletler ummanı’ ya da günahkârlığın simgesi olduğuna yönelik düşünsel bir temelden beslenmektedir. Zira modern öncesi dönemde oldukça yaygın olan her yerinde pis kokulu iltihaplı yaralar açılmış, pislik içinde yüzen “Kul Eyüp” imgesi, Hristiyan mistiklerin bedeni ne denli değersiz bir unsur olarak gördüklerini gözler önüne sermektedir.⁶ Bu çileci anlayış, bedenın hem kutsal bir dokunulmazlık zırhıyla çepeçevre sarmalanarak dışarıdan olası bir müdahaleye karşı korunmasına hem de pislik içinde bırakılarak kendi hâline terk edilmesi gereken potansiyel bir günah unsuru olarak görülmesine neden olmuştur. Dolayısıyla dinin bedene yönelik söz konusu bu tutumunun, tıbbın bedene nüfuz ederek

4 Veikko Anttonen, “The Sacredness of the Self, of Society and of the Human Body: The Case of a Finnish Transgender Pastor Marja-Sisko Aalto”, in *Religion and The Body*, ed. T. Ahlbäck (Finland: Donner Institute, 2010), 15-16.

5 Yasin Aktay, “İktidarın Nesnesi ve Kaynağı Olarak Beden ve Kimlik Politikaları”, 3. *Ulusal Sosyoloji Kongresi bildirisi* (Eskişehir: 2000); Bryan S. Turner, *Tıbbi Güç ve Toplumsal Bilgi*, çev. Ümit Tatlıcan (Bursa: Sentez Yayıncılık, 2011), 106.

6 Jacques Gélis, “Beden, Kilise ve Kutsal”, çev. Saadet Özen, *Bedenin Tarihi 1: Rönesans'tan Aydınlanma'ya* içinde, ed. Alain Corbin, Jean-Jacques Courtine ve Georges Vigarello (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2008), 36-37.

onu anlamasına ve bu sayede hastalıkların tedavisine ilişkin çalışmalar yaparak ilerlemesine engel olduğu söylenebilir.

İnsan bedenine ilişkin dinin kadim ilgisine ve muhtemel müdahaleleri engelleyici tavrına rağmen felsefi düzeyde de konuyla ilgili tartışmalar yapılmıştır. Bu konuya yönelik fikirler üreten en meşhur filozoflardan biri Descartes olup onun bedene yaklaşım tarzı tıbbın gelişim seyri üzerinde derin etkiler bırakmış, ancak Descartes'ın tıp ya da insan sağlığı alanına yaptığı katkının boyutları tam anlamıyla ortaya konulmamıştır. Descartes'a göre insan beden ve ruh olmak üzere birbirine indirgenemeyen iki boyutta ele alınmalıdır. Birinci boyut, insanın fiziksel ihtiyaçlarını ifade eden maddi boyuttur ki vücut denilen yapıya tekabül etmektedir. İkinci boyut ise ruh ya da akıl olarak ifade edilen, insanın bir anlamda düşünme ve yaratıcılık işlevine denk düşen boyuttur. Böyle bir ayrımın yapılmadığı dönemlerde insan bedeni bir bütün olarak algılanmış ve hem fiziksel boyuta hem de ruhsal ya da günümüz tabiriyle psikolojik boyuta yönelik unsurlar aynı türden oluşumlar gibi düşünülmüştür. Zira insanın fiziksel ve ruhsal olarak bir bütünü temsil ettiğine inanıldığından bu bütünlüğün bozulmaması gerektiği düşünülmüştür. Birtakım hastalıklar neticesinde zarar gören insan bedenine fiziksel olarak nüfuz edildiği takdirde bunun insanın kutsal yanına da zarar vereceğine inanılmıştır. Böyle bir durumda uygun olan tavrın insan bedenine dokunmaktan ziyade ayın gibi çeşitli dışsal faktörlerle insanın bozulan sağlığının yerine getirilmesi olduğu kabul edilmiş, insan bedeninin mutlak bütünlüğünün hiçbir şekilde bozulmaması gerektiği varsayılmıştır. Oysa Descartes, insan bedeninin kutsal yorumunu reddederek bedeninin ikili bir düzlemde ele alınması gerektiğine işaret etmiştir. Gerçekten de tarihi süreç içerisinde Kartezyen görüşün yaygınlık kazanması ile birlikte insan bedeni incelenebilir hâle gelmiştir. Buna göre şayet insan ruhu bedenden ayrı olarak bulunuyorsa, insanın fiziki tarafının ruhuna zarar vermeden de incelenebileceği ve böylelikle bedene temas edilebileceği öngörülmüştür. Batıda olduğu gibi birçok doğu toplumunda da beden kutsal sayılmış, "Tanrı'nın yarattığına kulunun müdahale etmesine" izin verilmemiştir. Descartes ile birlikte insan kendi bedenine yönelmeye başlamış ve bu anlamda bedenine olan yabancılaşmasına son vermiştir. Bir zihniyet olarak böyle bir anlayışın benimsenmesi modern tıbbın gelişiminin ilk ve en temel basamağı olarak kabul edilmiştir.⁷

Avrupa'da birçok bilimin olduğu gibi tıbbın da gelişimini sekteye uğratan KİLİSE; 16. yüzyıldan itibaren Kopernik, Kepler, Galilei ve Newton gibi bilim adamlarının öncülüğünü yaptığı yeni bir dünya görüşünün, modern anatominin öncüsü kabul edilen Vesalius'un ortaya koyduğu bedene yeni bir bakış tarzının ve zihniyet değişiminin tehdidiyle karşı karşıya kalmıştır. Bu yeni zihniyet, insan bedeninin

7 Zafer Cirhinlioğlu, "Post-Modern Çözülüş ve Sağlık", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 5, sy. 1 (2003): 136-137.

daha doğru ve ayrıntılı olarak öğrenilmesine, hayatın anlamı ve oluşumu üzerine yeni sorular sorulmasına imkân sağlamıştır. 17. yüzyılın sonundan itibaren, yeni bir beden bilinci teşekkül etmeye başlamış ve böylece insanlar kendilerini 'büyük ortak bedenin' bir parçası olarak görmekten gitgide uzaklaşmıştır. Bu büyük dönüşüm zamanla sağlıklı ve uzun yaşama arzusunun yayılmasına neden olmuş, insanların yeryüzündeki ömürlerini daha sağlıklı ve uzun kılmak için yapabilecekleri bir şeylerin olduğu kanaatini güçlendirmiştir. Böylelikle birçok insan, fâni dünyadaki hayatlarının birtakım dinî söylemlerin telkin ettiği gibi bir 'gözyaşı vadisi' olmayabileceği fikrini benimsemeye başlamıştır.⁸ Süreç içerisinde geniş halk kitlelerine yayılan bu anlayış, insan bedeninin Hristiyan teolojinin çizdiği çerçevenin ve günahla ilişkilendirilen düşünsel temellerin dışına çıkarak dinin dışında konumlanan bir uygulama alanı hâline gelmesine neden olmuştur. Kilise, toplumun diğer kurumlarından yapısal olarak farklılaşmaya başlarken hastalık tanımları ve kategorileri de değişmeye başlamıştır. Bu sekülerleşme süreciyle birlikte insan bedeni dokunulur olmaya başlamış ve anatomik incelemeye açık hâle gelmiştir. Dahası ölü bedenler üzerinde yapılan cerrahi işlemlerle birlikte insan bedeni, tüm sınırlarını yavaş yavaş açığa çıkarmaya başlamıştır.⁹

Modern tıbbın gelişimi bedenın sekülerleşmesiyle hız kazanmaya başlamış ve bedene yönelik bu algı tıbbın yakaladığı başarılar sayesinde iyiden iyiye yerleşmiştir. Bundan böyle beden, Hristiyanlıkta olduğu gibi kendisine acı çektirilerek huzura kavuşturulacak bir varlık olmaktan çıkmıştır. Oysa Hristiyanlık, insanların bu tür bir çile süreciyle içsel kontrollerini daha iyi sağlayabileceğini savunan dâhili bir anlayışı benimsemiştir. Modern tıpta ise beden tamamen dışsal boyutuyla ele alınarak 'parçalara' ayrılmıştır. Dolayısıyla bedenın dinî kavramlarla tanımlanmasının terk edilerek yerine tıp kavramlarının konulma sürecinin seküler-modern düşüncenin gelişimiyle eş zamanlı gerçekleştiği¹⁰ söylenebilir. Modern beden anlayışı bedenın kendi içyapısını oluşturan düzeneklerin; gezegenlerin, gizil güçlerin, tılsımların ya da değerli nesnelerin etkisinden bağımsız olarak tasavvur edildiği bir beden fikrini esas almıştır. Bu bedenın işleyiş mekanizmaları fizikteki yeni bakışa uygun olarak neden-sonuç yasalarıyla açıklanmış ve böylece beden 'büyüsünü yitirmiştir'. Bu büyü bozumu sayesinde beden, kendine has özellikleriyle bağımsız bir yapı hâline gelerek sadece kendi 'iç gücüyle' açıklanan işlevleri haiz bir organizma olarak tasavvur edilmeye başlanmıştır.¹¹ Bedenin bu dönüşümü ise ruhun terbiyesi ve huzuru için yapılan diyetin sağlıklı uzun ömür ve cinsellik için yapılan bir diyet hâline dönüştüğü günümüz toplumlarında değerlerin seküler-

8 Gêlis, "Beden, Kilise ve Kutsal", 73-74.

9 Turner, *Tıbbî Güç ve Toplumsal Bilgi*, 45.

10 Zafer Cirhinlioğlu, *Sağlık Sosyolojisi* (Ankara: Nobel Yayıncılık, 2016), 85; Bryan S. Turner, *Regulating Bodies: Essays in Medical Sociology* (London and New York: Taylor & Francis e-Library, 2002).

11 Georges Vigarello, "Giriş", çev. Saadet Özen, *Bedenin Tarihi 1: Rönesans'tan Aydınlanma'ya* içinde, ed. Alain Corbin, Jean-Jacques Courtine ve Georges Vigarello (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2008), 13.

leşmesini temsil etmektedir. Beden yönetimi için diyet usulünün dinî formülü bu sayede seküler bir sağlık ve hijyen ahlakına dönüştürülmüştür.¹²

Seküler bir zeminde ele alınan beden, değişen yaşam kalıplarının da etkisiyle farklı unsurların içine dâhil olmaya başlamıştır. Günümüzde hızla artan tüketim merkezli yaşam tarzlarında olduğu gibi insan bedeni de çağdaş toplumların temel karakteristiği olan tüketim kültürünün vazgeçilmez bir parçası hâline gelmiştir. Örneğin diyet, spor, kozmetik ve plastik cerrahi gibi günümüz Batı toplumlarının, özellikle de Amerika Birleşik Devletleri'nin, hayli önemsedığı tüketim alanlarında bedenin odak noktası olduğu görülmektedir. Söz konusu alanlarda tüketim yapan bir beden üretmek, bugünün toplumunun en önemli hedeflerinden biri olarak karşımızda durmaktadır.¹³ Zira sağlıklı bir vücuda sahip olmanın ve yaşamı tehdit eden risklerden uzaklaşmanın ancak tüketim toplumunun bir parçası olmakla mümkün olabileceği düşünülmektedir. Bu tarz bir toplumun devamı, sağlık bilgisini tekelinde bulunduran hekimlerin spor, ilaç ve kozmetik endüstrisiyle eş güdümlü olarak yarattıkları muazzam bir sağlık pazarı sayesinde sağlanmaktadır. Bu tür bir olgu ise bedene dair sağlık ve hastalık durumlarının metalaşmasına yol açmıştır. Sınırları ve hedefleri sağlık kavramının istismar edilmesiyle çizilen tüketim toplumunun devamının sağlanması, bireylerin kendi bedenlerine yönelik algılarının değiştirilmesiyle mümkün olabilmıştır.¹⁴ Dolayısıyla bedenin tarihsel süreç içerisinde algılanış biçiminin kutsaldan sekülelere, oradan da metalaşmaya doğru bir dönüşüm geçirdiği söylenebilir. Bu dönüşümün yaşanmasına etki eden birçok unsur söz konusu olsa da bu sürecin etkili failinin tıp olduğu, zira özellikle anatomi alanında yapılan otopsi ve diseksiyon (teşrih) işlemlerinin dokunul(a)maz olan insan vücudunu dokunulur kılarak sekülerleşmeye kapı araladığı savunulabilir.

Öte yandan bedene yönelik bakış açısının kutsaldan sekülelere doğru değişiminin doğal bir uzantısı olarak görebileceğimiz bedene 'müdahale hakkı', tarihsel süreç içerisinde yaşanan din-tıp geriliminin en net şekilde görülebildiği alanlardan biridir. Zira insanlık tarihi boyunca siyasal iktidarlar ve ideolojiler gibi dinler de bireysel bedenler üzerinde denetim kurmaya çalışmış ve bu denetim sayesinde elde ettikleri yönetme erkini başkasına devretmemeye gayret sarf etmişlerdir. Dinlerin müdahaleyi yasaklayan ya da tekellerinde gören anlayışı beden üzerinde yapılmak istenen tıbbî çalışmaların engellenmesine yol açmıştır. Uzun bir süre somut insan bedeni üzerinde çalışmalar yapılamadığından insan anatomisine dair bilgiler hayvan cesetleri üzerinde yapılan incelemelere dayandırılarak oldukça sığ

12 Turner, *Regulating Bodies*, 47.

13 Ejder Okumuş, "Bedene Müdahalenin Sosyolojisi", *Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi*, sy. 2 (2009): 2; Krş. Okumuş, "Marifetname'de Beden".

14 Cırhinlioğlu, "Post-Modern Çözülüş ve Sağlık", 139; Armağan Öztürk, "İktidar Olarak Tıpcı Gelenek: Tıbbın Erk Tarihi", *Toplum ve Hekim* 21, sy. 1 (2006): 13.

ve yetersiz kalmıştır. Ancak bu durum 14. yüzyılın başlarında bir kırılma yaşamış, sistematik ve bilimsel amaçla yapılmaya başlanan ilk teşrihler sayesinde beden dokunulmazlığına dair kadim tabu yıkılma sürecine girmiştir. Bedenin dokunulur kılınması, insan vücuduna dair anlatılagelen dinî ya da mistik bilgilerin bilimsel açıdan yanlışlığını ortaya koymuştur. Dahası bu anatomi devrimi, Batı'da Rönesans hareketlerinin ortaya çıkmasına zemin hazırladığı gibi öncelikle bireysel bilinç düzeyinde olmak üzere uzun vadede toplumun sekülerleşmesinin de ilk kıvılcımlarını meydana getirmiştir.

Bedene müdahale tartışmalarının içinde cereyan ettiği teorik çerçeve, her ne kadar bir insan olarak bedenimizin sahibi biz olsak da, bedenlerimizin toplumsal etkileşim ortamının dışında kendi kendilerine var olan fiziksel nesnelere olmadığı gerçeğine dayanmaktadır. Bedenlerimiz toplumsal deneyimlerimizden etkilendiği gibi ait olduğumuz toplumun norm ve değerlerinden de etkilenmektedir. Günümüzde insan bedeni; gitgide kendine has doğasından, yani etrafını saran çevreden ve kendi biyolojik bütünlüğünden uzaklaşarak makinelerden diyetlere uzanan geniş bir yelpazede bilimin ve teknolojinin müdahalelerine maruz kalmaktadır.¹⁵ Bunlar arasında en bariz olanının ise tıp alanında yaşandığı söylenebilir. Zira günümüzde artık neredeyse sıradan bir uygulama olarak görülen ameliyatın bir diğer adının da “cerrahi müdahale” olması oldukça manidardır.

Bedene yönelik tıbbî müdahale, tıbbın temel çalışma alanının doğasından kaynaklanan bir meşruiyet zemininde olabildiğince kanıksanmış durumdadır. Tıbbın bedene müdahil olması onun en tabii hakkı olarak görüldüğünden bu alan üzerinden devasa bir tüketim pazarı oluşmuştur. Günümüzde insan bedene sağlık kisvesi altında yapılan müdahalenin, diğerlerine oranla çok daha ileri seviyelerde gerçekleştiği görülmektedir.¹⁶ Zira rahatsızlığı olan birey, tıba başvurduğu andan itibaren tıbbın müdahale çemberine girmiş olmaktadır. Bu aşamadan sonra bireylerin bedeni, bir ‘nesne’ gibi görülüp anonim hâle getirilmektedir. Bedenin nesneleşmesi, hekim ile hasta arasında farkında olunmadan yapılan bir sözleşmenin varlığına işaret etmekte ve bu nesneleşme sayesinde insanlar, normal hayatta oldukça mahrem olarak kabul edilen sorulara cevap verebilmekte, hatta günlük yaşamda kimsenin görmesine izin vermeyeceği yerlerine hekimin bakmasına izin verebilmektedir. Hasta olan kişi, hekimin kendi bedenine bakışının ‘normal’ bakışlardan farklı olduğuna ya da yalnızca hastalığın teşhisi için baktığına inandığından ‘tıpta utanma yoktur’ özdeyişi makul düzeyde meşru görülmektedir. Söz konusu bu nesneleşme; özellikle kan alma, biyopsi ve endoskopi gibi bedene doğrudan fiziksel bir girişimin olduğu durumlarda daha net bir şekilde açığa çıkmakla birlikte günlük dildeki ifade kalıplarında da bunun yansımalarını bulmak

15 Anthony Giddens, *Sosyoloji*, çev. Hüseyin Özel ve diğerleri (İstanbul: Kırmızı Yayınları, 2012), 296.

16 Okumuş, “Bedene Müdahalenin Sosyolojisi”, 7.

mümkündür. Örneğin hekimin “bir miktar kanınızı alacağız” demek yerine “bir miktar kan alınacak” ifadesini kullanması, buna mukabil hastanın ise “kanımı vereceğim” demek yerine “kan vereceğim” ifadesini tercih etmesi¹⁷, insanların kendi kanlarının ve genel anlamda bedenlerinin sahipleri olarak görülmediklerini ima etmektedir.

Öte yandan sekülerliğin etkisini hissettirdiği grup ve toplumlarda bedene müdahalenin biçim ve nitelik açısından farklılaştığı söylenebilir. Dindar bir yaşam tarzını benimseyen insanlar, bedenlerine müdahale ederken inanç merkezli bir yaklaşımla bedenlerini kontrol edip bedenlerinin kendilerine hükmetmesini engellemeye ve bu sayede nefis ya da ruhlarını terbiye etmeye çalışmaktadırlar. Diğer yandan seküler zihniyetle hareket eden insanlar bedenlerinin kutsalla olan bağını kopararak ona seküler araç ve amaçlarla müdahale etmektedirler. Başka bir ifadeyle sekülerleşme süreciyle birlikte beden, kutsal güçlerin hüküm sürdüğü alandan diyet, kozmetik, beden eğitimi ve koruyucu hekimlik gibi somut gerçekliklerin alanına taşınarak bir anlamda seküler bir unsur hâline getirilmiştir. Bedenin seküler hâle gelmesi ise ona yapılan müdahalelerin seküler ve rasyonel bir temel çerçevesinde tecessüm etmesine neden olmuştur. Örneğin diyet, gelecekteki toplumlarda şehvet ve hırs gibi kötü duygulara karşı dinî perhiz yapmanın bir boyutudur. Dinî asketizmin ya da riyazetin amacı da bedene müdahale ederek ruhu nefsanî arzuların kuşatmasından kurtarmaktır. Ancak tüketimin meziyet ve erdem sayıldığı modern toplumlarda ise diyet, bilimin hüküm sürdüğü alana giren gıdaların rasyonel ve seküler bir tarzda kullanılması anlamına gelmiştir.¹⁸

Bedene yönelik algının kutsaldan sekülelere doğru değişmesi, Batı toplumlarında tıbbın gelişimiyle tarihsel bir koşutluk içinde gerçekleşmiştir. Ancak İslam toplumlarına bakıldığında benzer bir sürecin yaşanmadığı, Batı'dakiyle kimi zaman örtüşen kimi zaman farklılaşan dinamiklerin etkisiyle bedenin sekülerleşmesinin tam anlamıyla vuku bulmadığı anlaşılmaktadır. Bu bağlamda İslam'daki kutsal beden tasavvuru dinî metin kaynaklı bir kutsallıktan ziyade “dokunulmaz olma” anlamında bir kutsallıktır. Dolayısıyla her ne kadar Batı toplumlarının modern öncesi dönemlerde tecrübe ettiği bedenin kutsallığı hususunda benzer temayüllere sahip olsa da İslam toplumlarının, Batı'dan farklı olarak bu kutsallığı sürdürmeye devam ettirdiği, bu durumun ise tıp alanında yapılması muhtemel keşifleri olumsuz yönde etkilediği söylenebilir^{19***}. Nitekim İbn Sina ve Ebubekir Razi'den sonra

17 Murat Beyazyüz ve Erol Göka, “Psikoloji ve Tıp Açısından Beden”, *Beden Sosyolojisi* içinde, ed. Kadir Canatan (İstanbul: Açılımkitap, 2015), 386-388.

18 Turner, *The Body & Society*, 144-145.

19 ***İslam toplumlarının 12. yüzyıldan sonra özelde tıp genelde ise pozitif bilimlerde duraklama dönemine girmesinde siyasal, sosyal ve ekonomik birçok etkenin rol oynadığı söylenebilir (bkz. Hasan Aydın, “İslam Dün-yasında Bilim ve Felsefe: Yükseliş ve Duraklama”, *Bilim ve Ütopya*, sy. 94-95, 2002). Bu etkenler bütün bilimler gibi tıbbın da gerilemesinde etkili olmuştur. Burada vurgulamak istediğimiz nokta, tıp alanındaki gerilemenin tek failinin beden algısı olduğu değil, diğer etkenlere kıyasla ayırt edici bir etkiye sahip olduğudur.

İslam coğrafyasında tıp tarihini yönlendirecek düzeyde bir tıpcı bilim adamının yetişmemiş olması bu durumu destekler mahiyettedir. İslam'ın bedene yönelik bakış açısının altında yatan kutsallığın en belirgin tezahürlerden biri ise bedenin resim ve heykel yoluyla tasvir edilmesinde açığa çıkmaktadır.

Bedenin temsili ve tasviri konusunun tarihsel süreç içerisinde İslam'ın en çok tartışılan konularından biri olduğu görülmektedir. İslam'ın ilk yıllarında birey ve toplumları putperest anlayıştan uzaklaştırıp tek tanrılı tevhit anlayışını yerleştirebilmek amacıyla putperestliği çağrıştırdığı düşünülen resim ve heykelle ciddi bir tepki gösterilmiştir. Bu tepki Kuran'da yalnızca tapınma objesi olmuş resim ve heykellere yönelirken peygamberin sözlü beyanlarında ve uygulamalarında tepkinin belirli ölçüde genelleştirilmesiyle put objesi olmayan beden tasvirini ve heykeli de içine alacak şekilde genişletildiği görülmektedir. Bu nedenle bedenin sergilenmesi ve temsili yasaklanmış, sanatsal faaliyetlerde resim ve heykelcilik yerine hat ve minyatürlere yoğunluk verilmiştir.²⁰

İslam'daki kutsal beden düşüncesinin bir diğer tezahürü de bedenin dokunulmaz bir bütünlük olduğuna dair kesin bir kabulün olmasıdır. Zira Müslümanlar Allah'ın insanı onurlandırarak hoş ve güzel nimetlerle donattığına ve yarattıklarının birçoğundan üstün kıldığına inanmaktadır. Bu nedenle İslam'a göre dünyadaki her şeyin kendisi için yaratılmasından ötürü canlıların en değerlisi ve şerefli olan insanın maddi ve manevi dokunulmazlıkları vardır. Bunlardan biri de beden dokunulmazlığı olup bu dokunulmazlığın ölümden sonra da devam ettiği kabul edilmiştir. Nitekim İslam'da ölümlere saygı gösterilmesi ve keyfi müdahalelere karşı korunması dinî bir vecibe olarak kabul edilmiştir. Hz. Peygamber'in "Ölünün kemiğini kırmak, diri iken kemiğini kırmak gibidir" şeklindeki beyanı da bu düşüncüyü desteklemektedir. Bazı İslam âlimleri bu ve benzeri delillere dayanarak otopsinin, özellikle de bilimsel ve eğitim amaçlı otopsinin caiz olmadığı yönünde görüş bildirmiştir. İslam'da insanın onurlu bir varlık sayılması ve bir bütün olarak insana saygı üzerinde ısrarla durulmasının yanı sıra kıyamet günü cismanî dirilişin gerçekleşeceğine dair bir inancın varlığı da otopsi ve benzeri tıbbî müdahalelerin Müslümanlar arasında öteden beri tereddütle karşılanmasında etkili olmuştur.²¹ Dahası zaman içerisinde birçok farklı unsurun dahliyle kalıplaşan İslam geleneğinde insan bedeninin anatomik tıbbî tahlili yasaklanmış ve katı yaptırımlar aracılığıyla engellenmiştir. İnsan bedeninin bu tür bir incelemeye tabi tutulmasını yasaklayan genel dinî norm, insan bedeninin şerefli olduğu fikrinden hareketle oluşturulmuştur. Anatomik tahlillere ihtiyaç duyulduğunda ise bu işlemin

20 Zülküf Kara, "Günahkâr Bedenlerden Referans Bedenlere: İslam'da Beden Algısı Üzerine Sosyolojik Bir Değerlendirme", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 2, sy. 1 (2012): 35.

21 Mehmet Fatih Turan, "Fıkhi Açından Otopsi", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, sy. 23 (2014): 272; Hacı Mehmet Günay, "Tıbbi Uygulamalar", *Günümüz Fıkıh Problemleri* içinde, ed. Hacı Mehmet Günay (Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2010), 108.

maymun ya da koyunlara tatbik edilmesi uygun görülmüştür. Böylesi bir yasağın arka planında ise İslam öncesi Arap toplumlarında uygulanan, savaşlarda kazanan tarafın düşmanının vücutlarını parçalayarak teşhir etmesi anlamına gelen *musle* uygulamasının yer aldığı söylenebilir. Örneğin Uhud Savaşı'ndan sonra Hz. Peygamber'in amcasının ciğeri Habeşli savaşçı Vahşi tarafından çıkartılmış, Ebu Süfyan'ın karısı Hind de onu ağzında çiğnemiştir. Birçok Müslüman hukukçu da buradan yola çıkarak insan bedeninin anatomik tahlilini ya da otopsisini bir tür *musle* olarak yorumlamış ve bunun yasak olduğunu savunmuştur.²²

İslam toplumlarında bedene müdahale etmenin katı kurallar ile yasaklanmış olması ile yöneticilerin ve toplumun genelinin bedene bakışı arasında bir mütakabiliyetin söz konusu olduğu söylenebilir. Bu nedenle Avrupa'da Rönesans döneminden itibaren yaygınlaşmaya başlayan otopsi ve diseksiyonlar, Türkiye'de ancak 1800'lü yıllarda başlayabilmiştir. Kutsal beden imgesinin sürdürülmesi, doğası gereği seküler olan tıp bilimin gelişmemesine neden olmuştur. Bu bağlamda, 18. yüzyılda yaşamış olan Hekim Abbas Vesim Efendi (ö. 1760) *Düstur* adlı eserinde Batılıların seküler bir zihniyete ve yaşam tarzına sahip olduklarından tıp, anatomi ve astronomide daha iyi gelişme gösterdiklerini iddia etmiştir. Türkiye'de 19. yüzyılın başlarına kadar, eğitim sisteminin merkezinde yer alan medreselerde tıp ve anatomi öğretimi dinî bir karakter taşıdığından sistematik ve bilimsel tıp eğitime yönelik otopsi yapılamamış olması, bu iddiayı destekler niteliktedir. Ancak yönetim kademesinde baskın olan bu dinî zihniyet kalıbı, Batıda yaşanan muazzam tıbbî ilerlemelere daha fazla *seyirci* kalamamış ve 1839 yılında ilk tıp fakültesi olarak açılan Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'de Dr. Bernard'ın (1808-1844) girişimleriyle ilk defa kadavralar üzerinde incelemeler yapılarak anatomi eğitimi verilmeye başlanmıştır.²³ Böylelikle bedenin kutsallığı en azından esnetilmiş, tıp eğitiminin bilimsel ve seküler bir karaktere bürünmesinin yolu açılmıştır.

Bedenin dokunulmazlığına yönelik düşünsel kalıplar, yöneticilerde olduğu gibi halk arasında da yaygın bir şekilde benimsenmiştir. Örneğin 1840 yılında Amasya'da veba salgını nedeniyle uygulanan karantinada, erkek ve özellikle kadın cesetlerinin ölüm-sonrası muayenelerinde mahrem yerlerine bakılmasını ve salgında ölenlerin kireçlenerek gömülmelerini kendi yorumlarına göre şeriat hükümleriyle bağdaştıramayan bazı Amasyalı din ulemasının tahrikleri ölümle sonuçlanan olaylara neden olmuştur. Karantina hekimi Dr. Paldin'in, ölümlerin ve hastaların sadece yüzüne bakmakla yetinmeyip mahrem yerlerine de bakmak istemesi halkın tepkisine neden olmuştur. Çünkü onlara göre şeriat, ölü dahi olsa kadınların mahrem yerlerine bakılmasına izin vermediği için onlar, bu tür bir

22 Fazlur Rahman, *İslam Geleneğinde Sağlık ve Tıp: Değişim ve Kimlik*, çev. Ahmet Bülent Baloğlu ve Adil Çiftçi (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2016), 194-195; Seyyid Hüseyin Nasr, *İslam ve Bilim: İslam Medeniyetinde Pozitif Bilimlerin Tarihi ve Esasları* (Ankara: Yeni Şafak Yayınları, 2006), 163.

23 Bedi N. Şehsuvaroğlu v.dğr., *Türk Tıp Tarihi* (Bursa: Taş Kitapçılık, 1984), 212-215.

uygulamanın haram olduğunu düşünmüşlerdir. Buna karşılık Dr. Paldi “Fransız usulü böyledir, bütün usulü sizlerin üzerinizde icra edeceğim ve Padişahınız bu âdetlerimizi sizin üzerinizde icra etmeye bana izin verdi” demesi üzerine galeyana gelen halk karantina binasına saldırmıştır. Kaçıp Rum Kilisesi’ne saklanan Dr. Paldi, kilisenin kapısını kırarak içeri girenler tarafından öldürülmüştür. Benzer şekilde 1848 yılında Gaziantep’te kurulan karantina merkezinin müdürünün kole-radan ölen bir kadın cesedini otopsi yapmak üzere karantinaya almak istemesi sonucunda karantina istasyonuna yürüyen halk, kapıları ve camları kırıp karantina müdürünü öldürmek istemiştir.²⁴ Bu örnekler, tekil ve yerel vakalar gibi görünse de arka planda yatan kalıplaşmış bir zihniyetin dışı vurumu olarak değerlendirilebilir. Bu zihniyet, sebebi her ne olursa olsun insan bedenini Tanrı’nın bir emaneti olarak gören ve bu nedenle gerek diri gerekse ölü hâlde ona dokunulmasını yasaklayan bir içeriğe sahiptir. Dolayısıyla Türkiye’de bugün dahi yansımalarını rahatlıkla fark edebileceğimiz bu beden algısı, yegâne laboratuvarı insan bedeni olan tıbbın önünde aşılmaz bir duvar olarak belirerek Batı’dakine benzer bir seyir içinde gelişmesini engelleyen faktörlerden biri olmuştur.

Bedenin kutsallığı düşüncesi, yüzyıllardır süregelen bir toplumsal hafıza birikimi yoluyla kuşaklar arasında tevarüs ederek bugüne kadar ulaşmıştır. Cumhuriyet döneminden itibaren devletin laiklik politikaları sayesinde bir miktar esneyen bu fikir kalıbının, toplumun tıptaki ilerlemelere bizzat şahit olmasına ve bu imkânlardan fazlasıyla istifade etmesine rağmen, sekülerleşmeye direnç gösterdiği söylenebilir. Bunun en bariz örneklerinden biri de Türkiye’de Batı ülkelerine nazaran kadavra temininde büyük zorluklar yaşanmasıdır. Bu zorlukların büyük oranda dinî saiklerden kaynaklandığının farkına varan hekimler, zaman zaman Diyanet İşleri Başkanlığı’ndan bu konuda fetva vermesini talep etmişlerdir. 2006 yılında dönemin Diyanet İşleri Başkanı’nın bunun caiz ve hatta büyük bir sevap olduğunu belirtmesine rağmen kadavra bağıışı istenilen düzeye ulaşamamıştır. Bu nedenle 2238 sayılı kanuna 2 Ocak 2014 tarihinde, “Tıp eğitimi için gerekli olan kadavranın yurt içinden yeteri kadar temin edilememesi hâlinde; kadavra veya kadavra parçası, soykırım ve insanlığa karşı işlenmiş suçlar yoluyla ölmüş kimse-lerden temin edilmemiş olması kaydı ile yurt dışından temin edilebilir” biçiminde ek bir madde eklenmiştir. Bunun üzerine birçok tıp fakültesi anatomi derslerinde kullanılmak üzere yurt dışından oldukça yüksek fiyatlarla kadavra ithal etmeye başlamıştır.

Kadavra temininde yaşanan sıkıntılar, benzer saiklerin etkisiyle organ bağıışı ve naklinde de gözlemlenmektedir. Konuyla ilgili kamu spotları, projeler, tanıtımlar ve hatta Cuma hutbeleri yapılmasına rağmen Türkiye’de yeterli düzeyde organ

24 Nuran Yıldırım, “Osmanlı Coğrafyasında Karantina Uygulamalarına İsyandar: Karantina İstemezük”, *Toplum-sal Tarih*, sy. 150 (2006): 21-23.

bağışı sağlanamamaktadır. Bu olgunun nedenleri üzerine nitel bir çalışma yapan Özbolat²⁵, durumun çok boyutlu ve karmaşık bir görünüm sergilediğini belirterek genel bir tasnif yapmıştır. Buna göre organ bağışında görülen isteksizliğin nedenleri dokuz boyutta kavramsallaştırılmış, “bilinçli, kasıtlı, kararlı” bir biçimde organ bağışında bulunmamanın “sabitlenmiş” bir kanaate dayandığı ifade edilmiştir. Bu sabit kanaatler içinde en dikkat çekici olanlar ise yeniden diriliş inancının bir uzantısı olarak görebileceğimiz organların şahitliği ve bedenın kutsal bir emanet olduğu fikrinden hareketle onun bir bütün olarak kalmasının gerektiği düşüncesidir.

Sonuç

Din sosyolojisi alanyazınına bakıldığında din ve beden arasındaki ilişkinin pek fazla irdelenmediği ve konuyla ilgili yeteri kadar çalışma yapılmadığı gözlenmektedir. Bu tür bir eksikliği gidermeye dönük bir adım olarak gördüğümüz bu çalışmada, oldukça çok boyutlu ve uzun bir tarihsel süreci içine alan karşılıklı etkileşimlerin olduğu bir konuya, genelde tıp sahasında özelde ise anatomi alanında yaşanan gelişmeleri temel alan bir perspektiften bakılmıştır. Antik Çağ'dan başlayıp Orta Çağ'ın sonlarına kadar devam eden kutsal beden algısının, Batı'da ortaya çıkan anatomi alanındaki cesur girişimler sayesinde dönüşüm geçirerek sekülerleşmeye başladığı söylenebilir. Dahası dinî söylemlerin desteklediği ‘dokunulmaz’ beden algısı tıbbî çalışmalar eliyle dokunulur kılınmıştır. Böylesi bir atılım hem öteden beri dinî söylemin desteklediği tıbbî doğmaların bilimsel açıdan yanlışlığını ispatlamış, hem de dinî söylemlerin sanıldığı kadar mutlak hakikat olmayabileceği yönündeki bir şüpheyi beslemiştir.

Anatomi alanında yapılmaya başlanan otopsi ve diseksiyon işlemleri, bedenın etten kemikten müteşekkil maddi bir varlık olduğunu ortaya koymuştur. Kutsallıktan arındırılan insan bedenine müdahale ‘hakkı’, zaman içerisinde dinin tekelinden alınarak tıbbın eline geçmiştir. İlerleyen dönemlerde yaşanan tıbbî gelişmelerin de etkisiyle birlikte dinî otoritelerin ve söylemlerin insan bedeni üzerindeki denetimleri giderek azalmıştır. Ancak bilimsel gelişmeler uğruna sekülerleşen bedenler, tıbbın artan otoritesi sonucu önce *nesneleşmiş*, ardında da devasa bir sağlık endüstrisinin *metası* hâline gelmiştir. Tıbbın vadettiği uzun ve sağlıklı ömrün cazibesine kapılan bireyler de kendi bedenlerine yabancılaşarak tüm yetkiyi tıba devretmiştir. Dolayısıyla insan bedenine yönelik bakış açısının tarihsel süreçte yaşadığı değişim, önce kutsaldan sekülere ardından da nesneleşme ve metalaşmaya doğru bir seyir izlemiştir. Gelineen noktada insanoğlu, geçmişte olduğu gibi bugün de kendi bedeni üzerinde söz sahibi olamamıştır. Nitekim yaşanan dönüşüm, be-

25 Abdullah Özbolat, “Organlarımla Dirilmek İstiyorum. - Organ Bağışının Dinî-Toplumsal Arkaplanı”, Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 17, sy. 1 (2017).

dene yönelik kontrol gücünün dinî otoritelerden seküler tıp otoritesine geçmesinden öteye gidememiştir.

Kaynakça

- Aktay, Yasin. "İktidarın Nesnesi ve Kaynağı Olarak Beden ve Kimlik Politikaları". 3. *Ulusal Sosyoloji Kongresi bildirisi*. Eskişehir: 2000.
- Anttonen, Veikko. "The Sacredness of the Self, of Society and of the Human Body: The Case of a Finnish Transgender Pastor Marja-Sisko Aalto". In *Religion and The Body*, edited by T. Ahlbäck, 13-27. Finland: Donner Institute, 2010.
- Aydın, Hasan. "İslam Dünyasında Bilim ve Felsefe: Yükseliş ve Duraklama". *Bilim ve Utopya*, sy. 94-95 (2002).
- Beyazyüz, Murat ve Erol Göka. "Psikoloji ve Tıp Açısından Beden". *Beden Sosyolojisi* içinde, editör Kadir Canatan, 371-393. İstanbul: Açılımkitap, 2015.
- Cirhinlioğlu, Zafer. "Post-Modern Çözülüş ve Sağlık". *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 5, sy. 1 (2003): 131-148.
- Cirhinlioğlu, Zafer. *Sağlık Sosyolojisi*. Ankara: Nobel Yayıncılık, 2016.
- Demir, Talip. "Medikal Din Sosyolojisi: Temel Konular ve Çalışma Alanları". *Uluslararası Din Sosyolojisi Sempozyumu Bildiri Özetleri* içinde, ed. M. A. Kirman, M. Sarımsık ve V. Ertit, 52, 53. Aksaray: Muhafazakâr Düşünce Dergisi, 2018.
- Gélis, Jacques. "Beden, Kilise ve Kutsal". Çeviren: Saadet Özen. *Bedenin Tarihi 1: Rönesans'tan Aydınlanma'ya* içinde, editör: Alain Corbin, Jean-Jacques Courtine ve Georges Vigarello, 17-82. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2008.
- Giddens, Anthony. *Sosyoloji*. Çeviri: Hüseyin Özel ve diğerleri. İstanbul: Kırmızı Yayınları, 2012.
- Günay Hacı Mehmet. "Tıbbi Uygulamalar". *Günümüz Fıkıh Problemleri* içinde, editör Hacı Mehmet Günay, 104-130. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2010.
- Kara, Zülküf. "Günahkâr Bedenlerden Referans Bedenlere: İslam'da Beden Algısı Üzerine Sosyolojik Bir Değerlendirme". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 2, sy.1 (2012): 31-56.
- Nasr, Seyyid Hüseyin. *İslam ve Bilim: İslam Medeniyetinde Pozitif Bilimlerin Tarihi ve Esasları*. Ankara: Yeni Şafak Yayınları, 2006.
- Okumuş, Ejder. "Marifetname'de Beden". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 8, sy. 1 (2008): 9-43.
- Okumuş, Ejder. "Bedene Müdahalenin Sosyolojisi". *Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi*, sy. 2 (2009): 1-15.
- Özbolet, Abdullah. "Organlarımla Dirilmek İstiyorum. -Organ Bağışının Dinî-Toplumsal Arkaplanı". *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17, sy. 1 (2017): 61-87.
- Öztürk, Armağan. "İktidar Olarak Tıpçı Gelenek: Tıbbın Erk Tarihi". *Toplum ve Hekim* 21, sy. 1 (2006): 7-16.
- Rahman, Fazlur. *İslam Geleneğinde Sağlık ve Tıp: Değişim ve Kimlik*. Çeviri: Ahmet Bülent Baloğlu ve Adil Çiftçi. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2016.
- Şehsuvaroğlu, Bedi N. Ayşegül Demirhan Erdemir ve Gönül Cantay Güreşsever. *Türk Tıp Tarihi*. Bursa: Taş Kitapçılık, 1984.
- Turan, Muhammet Fatih. "Fıkıhî Açından Otopsi". *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, sy. 23 (2014): 271-296.
- Turner, Bryan S. *Regulating Bodies: Essays in Medical Sociology*. London and New York: Taylor & Francis e-Library, 2002.

- Turner, Bryan S. *The Body & Society: Explorations in Social Theory*. London: Sage Publications, 2008.
- Turner, Bryan S. *Tıbbî Güç ve Toplumsal Bilgi*. Çeviri: Ümit Tatlıcan. Bursa: Sentez Yayıncılık, 2011.
- Vigarello, Georges. "Giriş". Çeviren: Saadet Özen. *Bedenin Tarihi 1: Rönesans'tan Aydınlanma'ya* içinde, editör: Alain Corbin, Jean-Jacques Courtine ve Georges Vigarello, 13-15. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2008.
- Yıldırım, Nuran. "Osmanlı Coğrafyasında Karantina Uygulamalarına İsyanlar: Karantina İstemezük". *Toplumsal Tarih*, sy. 150 (2006): 18-27.

